Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 42, Ekim 2019, s. 216-228

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.39370>

Dr. Öğretim Üyesi Gülda ÇETİNDAG SÜME

Fırat Üniversitesi İnsanî ve Sosyal Bilimler Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Bölümü, Elazığ

gcetindag@firat.edu.tr

KÖROĞLU DESTANI'NDA MEZAR MOTİFİNİN SEMBOLİK DEĞERLERİ

Özet

Türk kültürünün en geniş ve en yaygın eş metni ile kollarına sahip olan Köroğlu Destanı, zengin motif ve sembollerıyla kolektif bilinç dışında önemli bir yer edinmektedir. Özellikle Doğu ya da Orta Asya anlatmaları olarak adlandırılan Özbek, Türkmen, Tacik, Karakalpak, Kazak, Orta Asya Arapları, Sibirya Tobolları anlatmaları mitolojik unsurların ağır bastığı anlatmalardır.

Köroğlu Destanı'nın Doğu anlatmalarında pek çok önemli sembol olduğu gibi bu sembollerden birisi de destana boyut kazandıran “mezar” motifidir. Mezar, ilk anlamıyla ölen kişinin son mekânı olarak algılansa da aynı zamanda yeniden doğum ve başlangıç mekânı olarak da düşünülmelidir. Anne karnı, yeniden doğum mekânı, ebedî mekân, yaşamın sonu ya da başlangıcı gibi pek çok anlamı ihtiva eden mezar motifi, Köroğlu Destanı'nın Türk dünyasındaki anlatmalarında zengin içeriğiyle yer almaktadır.

Çalışmamızda Köroğlu Destanı'nın özellikle Türk dünyasındaki anlatmalarından hareketle mezarda doğum ve mezara girme hadiselerine bağlı olarak mezar, yeniden doğum, ana rahmi, balinanın karnı, yuva, erginleşme vb. motifler ile doğum-ölüm, başlangıç-bitiş, aydınlık-karanlık, yeraltı-yer üstü gibi zıtlıklar değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Böylece Türk milletinin kolektif ruhu, Köroğlu Destanı'ndan hareketle sembollerde gizlenen anlamlarıyla gün yüzüne çıkartılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu Destanı, Mezar, Sembol, Mitoloji, Ölüm, Yaşam.

SYMBOLIC VALUES OF THE TOMB MOTIF IN KOROGLU EPIC

Abstract

Koroglu Epic, which has the widest and most common peer to peer text of Turkish culture, has an important place outside of collective consciousness with its rich motifs and symbols. Especially the East and Central Asia narratives called as Uzbek, Turkmen, Tajik, Karakalpak, Kazakh, Arabic Asia, Siberian toboollar narratives where mythological elements predominate.

As there are many important symbols in the eastern narrations of Koroglu Epic, one of these symbols is the grave motif that gives dimension to the epic. Although the grave is perceived as the last place of the person, it should also be considered as the place of birth and rebirth. The tomb motif, which contains many meanings such as mother's tummy, rebirth place, eternal place, end of life or beginning, is included in the narrative of Koroglu Epic in the Turkish world with its rich content.

In our study, especially in the Turkish world of Koroglu Epic narrative of the birth and entering the tomb, depending on the events in the grave, rebirth, mother's womb, whale's belly, nest, adultization and so on motifs and contrasts such as birth-death, beginning-ending, light-darkness, underground-surface will be evaluated.

Thus, the collective spirit of the Turkish nation will be unearthed with the meanings hidden in the symbols based on the Koroglu Epic.

Key Words: Koroglu Epic, Grave, Symbol, Mythology, Death, Life.

Giriş

Beşikten mezara, doğumdan ölüme kadar gerçek ve sembolik bir yaşamın sentezini yansıtan kolektif bilinç dışı ürünlerinden halk anlatıları, görünenin ardında görünmeyen bir dünyayı barındırır. Bu dünya, sadece anlamasını ve anlamlandırmasını bilenler için görünür olacaktır. Zira, bir milletin ruhuna sinen örtük anlamlar, o milletin ürünlerinde ebedileşerek her dem yeniden var olur.

Yaşanılan hayatın her yönüyle yansımaları bulduğu halk anlatılarında bir yol ve yolculuk hikâyesinin özü yer almakta, bu öz, sembollerle millî çizgiden evrensele dönüş(ebil)mektedir. Kolektif bilinç dışının ürünü olan ve sembollerle işlenen bu anlatılar, bir varoluş hikâyesidir. Bir varoluş serüvenini anlatan, gerçek ve sembolik unsurların sentezlenerek işlendiği, en zengin kol ve eş metnine sahip halk anlatılarından birisi de tüm Türk dünyasında yaygınlık kazanmış Köroğlu Destanı'dır. Köroğlu şahsında idealize edilerek anlatılan Köroğlu Destanı'nda; zamanları ve mekânları aşan, ölümsüzlüğe ulaşan, her dem yeniden doğan aslında Köroğlu değil, onun temsil ettiği değerler dizgesidir.

Mitolojik ve sembolik unsurların ağır bastığı Doğu ya da Orta Asya anlatımlarında destan kahramanı Köroğlu'nun doğumundan hayatının sonuna kadar geçirdiği süreç, şifrelenmiş sembollerden örülüdür. Bu semboller, yeni yorum ve anlamlandırmalarla zengin bir dünyanın kapılarının ardındakilerini de görmeyi sağlamaktadır. Nitekim Köroğlu Destanı'nda mitik dönemlerden günümüze uzanan zengin içerikli motifler ve semboller yer almaktadır. Bu sembollerden, destana boyut kazandıran “mezar” motifi çalışmamızın esasını teşkil etmektedir.

Köroğlu Destanı'nın bütün eş metinlerinde korunmayıp sadece bazı anlatmalarında yer alan mezar motifi, sembolik ve mitolojik anlamlandırmalarla yeniden yorumlanabilecek bir özelliğe sahiptir. Mezar, uzun ve zorlu bir yolun/yolculuğun son noktası, yeni bir yolun/yolculuğun ise başlangıç noktasının adıdır. Kulağa gelen ilk anlamıyla soğuk, ürkütücü ve korkutucudur. Nitekim yolun sonu ile bağdaştırılması ve son nokta olarak tabir edilmesi de bu ürkütücülüğün nedenlerindendir. Oysa mezar her ne kadar yolun sonu olarak görülse de diğer bir yönüyle de yeni bir başlangıcın, doğumun, yaşamın ve ebedîliğin habercisidir.

Kabir, sin, makber, kor, kör, gömüt gibi isimlerle de adlandırılan mezar, ilk anlamıyla ölen bir kimsenin defnedildiği bir mekân olsa da taşıdığı anlamlar itibariyle görünenden çok daha fazlasını simgelemektedir. Üzerine yüklenen sembolik değerlerle halk kültüründe ve felsefesinde olumlu ve olumsuz yönleriyle karşımıza çıkan mezar motifi, Köroğlu Destanı'nda da pek çok anlam ihtiva etmektedir.

Olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirebileceğimiz mezar motifi Köroğlu Destanı'nın bütün eş metinlerinde yer almamaktadır. Destanın Batı anlatmalarında Köroğlu'nun doğumu motifi yokken Doğu anlatmalarında Köroğlu'nun varoluş süreci, korda yani mezarda doğum hadisesi ile başlamaktadır. *“‘Mezarda doğum motifi’ denildiğinde akla Köroğlu Destanı'nın Doğu anlatmaları gelir. Destanın Doğu anlatmalarında, kadın bebeğine hamile iken ölür. Hamile olan kadın, bebeği ile birlikte gömülür. Bir süre sonra mezarda bir erkek çocuk doğar. Çocuğa, mezarın Farsça karşılığı olan ‘gor’la ilişkilendirilerek Goroglu, Göroğlı gibi adlar verilir. Bu motif daha çok Türkmen, Kazak, Uygur ve Özbek varyatlarında görülmektedir.”* (Alptekin, 2014: 78). Destanın Batı anlatmalarında tarihi gerçeklik daha fazla ön plana çıktığı için mitolojik olan mezardan doğum hadisesine rastlanmaz. Ancak Doğu anlatmaları, mitolojik ağırlıklı anlatmalar olması sebebiyle mezarda doğum motifi korunmakta ve bu motif destanın merkezini oluşturmaktadır.

“Köroğlu, mitolojik unsurların fazlalığı ile dikkati çeken Doğu anlatmalarında, yolculuğuna, anne rahminden ayrılarak başlar. Mezarda dünyaya gelen olağanüstü kahraman Köroğlu, gözlerini karanlık âlemde dünyaya açar. Karanlık âlem, mezar, doğurganlık ve koruyuculuk iç içe geçerek destanda ilk olarak akla, Yüce Ana arketipini getirmektedir. Kutsal ana, bakire ana, koruyucu ana olarak nitelendirebileceğimiz ve rahim imgesiyle simgelendirilen mezar, kahramanın varlığının ilk düşüş mekânıdır. Bu mekân oldukça karanlıktır. Tıpkı kahramanın hiçbir şeyin farkında olmaması, karanlık bilinç dışında seyir etmesi gibi. Karanlık yer'den aydınlığa doğru dikey bir sıçrama yapan Köroğlu, bundan sonraki yolculuğunu yatay boyutta gerçekleştirecektir. O, karanlıktan çıktığı zaman aydınlık anlamına gelen Ruşen adını alacaktır.” (Çetindağ Süme, 2011: 144). Köroğlu Destanı'nda mezar motifi çok yönlü anlamlarıyla destana farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Köroğlu'nun mezarda doğmasına bağlı olarak; yeniden doğum, ana rahmi, anne karnı, mezar, yeraltı, körlük, karanlık, toprak ana, mitik koruyucu, kurt, keçi, geyik, yerüstü, aydınlık vb. gibi motifler iç içe geçerek ve birbirleriyle uyum göstererek destanda işlenmektedir.

Köroğlu Destanı'nda mezar motifi ve bu motifin sembolik anlamlarını şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

1. Varoluş Sürecinin İlk Adımı: Mezarda Doğum

Doğum, bireyin varoluş sürecinin başlangıcı, yola ilk çıkışı, mekâna ilk tutunuşudur. Doğumla beraber bireyin varoluş hikâyesi de başlamaktadır. Destan kahramanı Köroğlu'nun varoluş sürecinin ilk adımı da korda/körde yani mezarda başlamaktadır. Mezar, hayata tutunmanın son noktası, hayatla bağlantının tek noktası, ebedî hayatın ise ilk noktasıdır. Bütün bu düşünceler Köroğlu'nun mezarda doğması motifine ve varoluşuna bağlanmaktadır. Bu varoluş hikâyesinin bir parçası da Köroğlu'nun ad almasıdır ki bu adlandırmada doğum, körlük ve karanlık motifleri iç içe geçmiştir. Köroğlu/Koroğlu/Guroğlu adı “mezarın oğlu/körün oğlu” anlamına gelmektedir. Onun doğumu ve doğumuna bağlı olarak adı, ontolojik anlamda varoluşunun da ispatıdır.

Köroğlu'nun mezarda doğumu Türk dünyasının Doğu anlatmalarında benzer şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Destanın Kazak anlatmasında, Akanay öldükten sonra Köroğlu mezarda dünyaya gelir ve onu Kırklar koruyup kollar. Körde doğduğu için de ona Köroğlu adını verirler (Karadavut, 2002: 210). Yine Özbek anlatmasında Bibi Hilal ölür. Vakti gelen çocuk, mezarda iken doğar (Karadavut, 2002: 277). Türkmen anlatmasında da aynı şekilde Adı Beg Sultan'ın eşi hamile iken ölür (Karadavut, 2002: 398). Uygur anlatmasında bazı farklılıklar olmakla birlikte Zulper Ayım'ın doğumu da ölümü de dua sonucu gerçekleşir. Öldükten sonra çocuğu mezarda iken dünyaya gelir (Ekici, 2004: 108). Anlatmaların hepsinde Köroğlu'nun annesi öldükten sonra mezarda iken, bebek, anne karnında yaşamaya devam eder. Vakti gelince de Köroğlu, mezarda dünyaya gelir. Onun, mezarın başında bulunması da Kırklar/Hızır sayesinde ya da tesadüfen olur.

Köroğlu'nun mezarda doğumu sıradan bir olay değildir ve mezarda doğmak sıradan kişilere bahşedilmiş bir vasıf olamaz. Mezarda doğum, büyük olayların olacağına da bir işaretidir. Bu kutsal ve olağanüstü doğum, sadece Köroğlu'nun değil tüm ailesinin, halkının kurtuluşu anlamına da gelmektedir. Zira, Köroğlu'nun mezarda doğumu ile birlikte her yer aydınlanır, çiçekler açar, tabiat yeşillenir, mevsimler değişir. Dolayısıyla kahramanın mezardan doğması ile birlikte bir değiştiricilik ve dönüştürücülük vasfına büründüğü söylenebilir. Köroğlu'nun doğumu, mitik bir döneme, mevsimler mitine göndermede bulunur. Mitik düşüncede kış, tabiatın ölümünü; ilkbahar ise yeniden dirilmeyi sembolize etmektedir. Bu durum da yeniden doğum, varoluş, canlanma, dirilme, hayat bulma sembolleriyle eşdeğerdir. Yaşamın bir döngü içerisinde devam ettiğini de göstermektedir. Köroğlu, varlığıyla sadece kendisini konumlandırmamış, kendisiyle birlikte tabiatın düzenini de mitik gücüyle yeniden var etmiştir.

2. Mitik Ana: Mezar

Mezar, görünen anlamıyla bir son, kapalı ve karanlık bir mekân gibi görünse de aynı zamanda kahraman için olabildiğince geniş, koruyucu bir mekân olabilmektedir. Köroğlu Destanı'nda bu mekân, sembolik anlamda ana rahmini temsil ederken koruyucu, kollayıcı yönüyle ölen annenin yavrusuna sığınak, barınak, yuva olmuştur. Köroğlu'nun mezarda doğumu, onu doğrudan mitolojik koruyucu ana motifine bağlamaktadır.

Kor'un oğlu yani mezarın oğlu olmak tabirinde de mezarın bir anne vasfıyla karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Mezar; kahramanı besleyen, büyüten zamanı gelince de aydınlığa

çıkmasını sağlayan ana rahmini/anne karnını sembolize etmektedir. Ayrıca toprakla birleşen bu motifte toprağın arındırma vasfına gönderme yapılmaktadır. Topraktan çıkan kahraman, arınarak yeryüzüne çıkar.

Köroğlu'nun mezarda doğumu, mitolojik ana motifi ile ilgilidir, burada mezar, hem hayatın son noktası hem de yeni bir başlangıç noktasıdır. Evrenin düzenine bağlı olarak “*Mezar da Yer ananın kucağıdır.*” (Bayat, 2003: 31) mezarın merkez ana konumunda bulunduğu söylenebilir. Bu bakımdan ana, toprak ve mezar motiflerinin mitik yuva olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim toprak da ana gibi koruyup kollayan, sarıp sarmalayan, besleyip büyüten, daima üreten, çoğaltandır. Toprağın gücü, doğumla birlikte kahramana geçerek onu kutsal bir güce ulaştırmaktadır.

“*Arketipsel anneyi bütün yaşamın en temeldeki vericisi olarak düşündürecek biçimde mezara girmelidir. Ancak böylesi bir teslimiyet eylemiyle yeniden doğuşu yaşayabilir.*” (Jung, 2009: 132). Yüce ana ve rahim sembolünün diğer bir versiyonu tabiat yani toprak, anaya tekabül eder (Özcan, 2018: 456). Bu yönüyle Köroğlu için toprak; bir ana vazifesi görmüştür. “*Mitolojik yapıya sahip Köroğlu'nun, yer ananın döşünü emmesi (süt içmek) onun Tanrıoğlu motifini taşıyan sıra dışı bir kahraman olmasındandır. Tanrı tarafından kutsanan, toprak ananın besleyici ve koruyucu kucağına teslim edilen Köroğlu, halkın tükenen umutlarına yeni bir diriliş olacaktır. Nitekim karanlık mekânın olgunlaştırıcı fonksiyonu ile gelişimini tamamlayarak ışığa koşan, Yer Ana'nın sütü ile beslenerek ötekilerden ayrılan Köroğlu, daha güçlü, yenilmez, korkusuz bir kahraman olma vasfı ile millî değerlerimizin koruyuculuğunu yapacaktır.*” (Şenocak, 2015: 166). Köroğlu, halkın her yönüyle koruyucu gücü, kahramanı, geleceği, umut ışığıdır. Çünkü o, toprak anadan doğmuş, tabiatın sütünü içmiş, bu güçle büyümüştür.

“*Doğa; anadır, kucaklar, sarmalar, süt verir, doyurur ve korur. Köroğlu'nun doğumunda annesi ölmüş olsa da o, kutsal toprağın kanatları altındadır. Toprak ana, onu her yönüyle sarıp sarmalamış ve korumuştur. Birçok anlatıda özellikle Kazak ve Türkmen anlatılarında Köroğlu'nun babasının ve annesinin, o doğmadan önce ölmesi, onun varlığının toprağa emanet edilmesi ve mitolojik kisveye büründürülmek istenmesinden kaynaklanır. Çünkü ona, ana-baba vazifesini yapacak olan mitolojik-kutsal topraktır.*” (Şimşek-Çetindağ Sümeyye, 2014: 193). Köroğlu'nun mezarda, toprağın altında doğması tesadüfî bir sembol değildir. Olağanüstü kahramanlar, sıradan bir doğum hadisesiyle dünyaya gelmez. Onların kahramanlığı doğumdan önce belli olur. Doğumla birlikte tabiat kültünün, toprak ananın, mezarın oğlu olarak dünyaya gelen Köroğlu'nun da mitik bir kahraman olacağı daha doğmadan önce bellidir.

3. Zıtlıklar Bütünlüğünde Mezar

Hayatın kendisi gibi hayatın gerçek ve muhayyel yansıması olan halk anlatıları da zıtlıkların mükemmel uyumundan doğmaktadır. Olumlu ve olumsuz, iyi ve kötü yanlarıyla birbirine zıt gibi görünen ancak ortak noktada buluşarak birbirini bütünleyen unsurlar, halk anlatılarının hemen hepsinde varlığını korumaktadır.

Yatay ve dikey boyutların merkezi, zıtlıkların uyum haline girdikleri ve çözümlendikleri noktadır (Guenon, 2001: 49). Bu yatay ve dikey doğrultudaki merkez, evrenin dengesini de sağlamaktadır. Köroğlu Destanı da zıtlıklar üzerine kurulu bir anlatıdır. Köroğlu'nun mezardan

doğma hadisesi pek çok zıtlığı, zıtlıktan hareketle bütünlüğü bünyesinde barındırmaktadır. Mezar, karanlık ve yatay bir mekândır. Bu karanlık mekândan aydınlık mekâna dikey doğrultuda çıkan Köroğlu bir sıçrama da yaşamış olur. Yerin altından yerin üstüne, karanlıktan aydınlığa çıkan Köroğlu için bu durum bir dönüm noktasıdır. Mezarda doğum, mitolojik anlayışa ve halk inancına göre çok büyük olayların işaretidir ve mezarda doğan kahramanın halkı ve vatani için eşsiz kahramanlıklar göstereceğine inanılır.

“Karanlığın oğlu anlamında körün oğlu olma motifi ile Ruşen ya da Rövsen adlarının tamamında aydınlığa ulaşan bir kahraman karşımıza çıkmaktadır. Köroğlu’nu aydınlığa çıkaran bu kutsal ışık onun; toplumun bir kurtarıcısı, aydınlığı, güzel bir geleceği olacağı anlamına gelmektedir. Köroğlu aslında karanlıktan kurtuluşu simgeleyen ışığın oğludur ve yeni bir dönemin müjdecisidir.” (Çetindağ Süme, 2015: 669). Yatay ve dikey doğrultuda bir hayat çizgisi olan Köroğlu’nun bu durumunu Şamanizm inancındaki yeraltı ve yerüstü dünyası ile ilişkilendirmek, destanı kadim dönemlerdeki mitik unsurlara götürmektedir. Karanlık-aydınlık, yeraltı-yerüstü, Köroğlu-Ruşen, doğum-ölüm, eski-yeni, dün-bugün, geçmiş-gelecek gibi zıtlıkların bütünleşmesinden doğan uyumu, destan kahramanının şahsında görebilmek mümkündür.

“Köroğlu’nun mezarda doğup, ışığa çıkması onu ay ve güneş etrafında şekillenen mitolojik motiflerin simgesi haline getirir.” (Özdemir, 2015: 427). Ay ve güneşin; eril-dişil, gece-gündüz, ana-ata özelliklerine de vurgu yapılarak bu güçlerin zıtlıklarından faydalanılmaktadır. Böylece kahraman, kendi şahsında zıtlıklardan hareketle sembolik bir uyum göstermektedir.

Karanlık-aydınlık, yerin altı-yerin üstü zıtlığı diyebileceğimiz ve değerlendirebileğimiz pek çok husus mezar ile ilintilidir. Bu yönüyle mezar, var ile yok arasındaki ince çizgiyi ve zıtlığın bütünleştiği noktayı mükemmel bir şekilde göstermektedir. Mezar, bireyin son noktasıdır ancak Köroğlu Destanı’nda kahramanın başlangıç noktasının merkezidir. Bu zıtlık; bir var, bir yok olan hayatı sembolize etmektedir.

Karmaşa olmadan düzen, karanlık olmadan da aydınlık olmaz. Karmaşa ve karanlık, kahramanın büyümesini ve olgunlaşmasını sağlayan bir unsurdur. Buna bağlı olarak Köroğlu Destanı’nda kahramanın mezarda doğumu; aydınlığı, yeniden doğuşu, dirilişi, canlanması sembolize etmektedir. Kahramanın karanlığın, mezarın ya da körün oğlu olmasında da aynı mitik unsurlar, yeraltı unsurları yatmakta, bu karmaşa düzen, aydınlığı, yeniden doğumu beraberinde getirmektedir. Karanlık karşılığında ışık, yeraltı karşılığında yerüstü, mezar karşılığında doğum, zıtlıklar bütünlüğünde Köroğlu’nu, Köroğlu şahsında da Türk milletinin bilinçdışını temsil etmektedir.

Goroğlu bir şaman gibi karanlıktan aydınlığa, öteki dünyadan gerçek dünyaya gelir. Onun Gor/gur (mezar) oğlu olması, ahiretin sırlarını bildiğini de göstermektedir. Çünkü ahiretin sırlarını bilenler sadece ölümlerdir. Bu sırları Şamanlar, mezarda doğan Korkut Atalar, Goroğlular iyi bilmektedir (Bayat, 2003: 19). Köroğlu’nun mezarda doğumu ve buna bağlı motifler, tabiatla her şeyin zıttına benzemesi ya da zıttıyla kendi varlığını göstermesi düşüncesi ile ilişkilendirilebilir.

4. Erginleşme Mekânı Mezar

Varoluşunun anlamını çözmeye çalışan kahramanın yolculuğu, halk anlatılarında sembolik unsurlarla zenginleşerek kendisini göstermektedir. Bu semboller bilinçdışı içerikleri olarak kahramanın kendini bulmasına göndermeler yapmaktadır.

Kahramanın sembolik yolculuğunda kendisini gerçekleştirebilmesi için mutlaka bilinçaltı mekânına inebilmesi ve kendi ben'iyle yüzleşmesi gerekir. Zira bilinçaltı, kahramanın farkında olarak ya da olmadan karanlıklara gömdükleridir. Karanlığı görmeden ve anlamadan aydınlığa çıkabilmek mümkün değildir. Dolayısıyla Köroğlu'nun da kendisini tanıması adına bilinçaltını sembolize eden mezara girmesi ve kendisini kuşatan bu karanlıklarla yüzleşip mücadele etmesi gerekmektedir. Kahraman ancak bu doğrultuda kendini tanır, tanıtır ve gerçekleştirebilir.

Karanlık, kahramanın bilinçaltı; aydınlık ise bilinç düzeyidir. Kahraman, karanlıktan aydınlığa çıkarak, bilinçaltından bilinç düzeyine yükselir. Köroğlu, mezardan yani bilinçaltından çıkarak bilinç düzeyine yükselmeyi başarabilen bir kahramandır. Böylece yeniden doğduğu, arındığı ve kendisini bulduğu karanlık mekândaki olgunlaşmasını sağlamış olur. Buradaki mezarın karanlığı, sonsuz aydınlığı sağlayacak bilinçaltı karanlığıdır. Körlük, mezar, karanlık ve yeraltı motifleri iç içe geçmiş olan aslında Köroğlu'nun bilinçaltı alanlarıdır. Bu alan, Köroğlu'nun içsel büyümeyi sağladığı yerdir. *“Mezar, bir tür kahramanın kimliğini, erginleşme sürecini tamamladığı yerdir. Kırat'ın da karanlık bir yerde büyütülmesi tesadüfi değildir. Tasavvufi ‘çile çekme’ ile Batılıların ‘balinanın karnı’ dedikleri şey burada mezar olarak karşımıza çıkmaktadır.”* (Şimşek, 2015: 635). Bilinçlenme mekânı olan mezar, kahramanın kendini gerçekleştirme mekânıdır.

Pelvan Bahşi'nin Köroğlu'nun doğumuna ilişkin anlattığı bir bölümde şunlar kaydedilmiştir: *“Adı Bek'in mirasçısının olmamasına herkes üzülmüştü. Gün geldi Adı Bek öldü, onun hamile karısı da kısa süre sonra ölüp gömüldü. Kadının mezarında bir oğlan doğdu, Çandibil halkı ona Rovşen (“Aydınlık”; “Açıklık”) adını verdiler, çünkü çocuk karanlık mezardan aydınlık dünyaya çıktı ve sevinçle Çandibillilerin yüreğini aydınlattı.”* (Garriyev, 2007: 114). Köroğlu'nun mezardan doğumu olağanüstü bir olay olmakla birlikte halkı için oldukça sevindirici bir durumdur. Çünkü bu durum onun sıradan olmadığını, diğerlerine benzemediğini göstermektedir. İdealize edilmiş bir kahraman olarak düşünülen Köroğlu hem kendisini hem de halkını aydınlığa çıkartma gücüne sahiptir. O, geleceğin kurtarıcısı, tüm zamanların adalet timsalidir.

Köroğlu, karanlık mezarda doğarak yolculuğunun ilk sürecini başlatmış olur. Karanlık âlemden aydınlığa doğru çıkan ve dikey doğrultuda yükselme yaşayan Köroğlu, erginleşme yolunda oldukça önemli bir adım atar. Nitekim erginleşebilmek için yatay ve dikey doğrultuda sıçramalar yapabilmek şarttır. Kahraman, yatay düzlemde yaptığı yolculuğunu tamamladıktan sonra maneviyata uzanan yolculuğu ile göğe yükselerek dikey doğrultuda yücelmiş ve kutsanmış olur.

Köroğlu'nun, yerin altından yerin üstüne çıkması, karanlıktan aydınlığa uzanan, dikey doğrultuda, kozmosun kaostan ayrılması şeklinde yorumlanabilir.

5. Mezar Motifine Bağlı Unsurlar

Köroğlu'nun mezarda doğumuna bağlı olarak mezar motifinin pek çok sembolik ve mitolojik anlamı, destan kahramanı Köroğlu'nun, Köroğlu'nun şahsında da idealize edilmiş Türk milletinin yaşamına yön vermektedir. Destanda; İkizler Miti, Bozkurt Kültü, Hızır/Kırklar Kültü ve Rüya Motifi de mezar motifine bağlı olarak değerlendirebileceğimiz önemli unsurlardır ve destana yeni bir boyut kazandırmaktadır.

“Goroğlu'nun doğması motifinde Şamanlıkla, halk sufizmiyle beraber çok eski görüşlerin de etkisi görülmektedir. Bunlardan biri ikizler mitiyse, diğeri Türk mitolojisinde önemli yer tutan Bozkurt'tur. Üçüncü bir hâl partonogenez (cinsel ilişki olmadan bakire kızın doğması) akdinin halk sufizmi anlayışına tâbi tutularak verilmesidir. Ancak her üç halde de mezar birleştirici nitelikte olup doğumun esas unsuruna çevrilmiştir.” (Bayat, 2003: 19). Bütün bu unsurlar, destanın ana çekirdeğini de oluşturmaktadır. Mitik unsurların destanın çekirdeğini oluşturması, Türk milletinin kolektif bilinç dışına ait içerikleri yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Bu unsurları İkizler Miti, Bozkurt Kültü, Hızır/Kırklar Kültü ve Rüya Motifi başlıkları altında değerlendirmemiz mümkündür:

5.1. İkizler Miti

İkizler miti, Türk mitolojisinin en eski katmanlarından birisini oluşturmaktadır. Özellikle Yaratılış mitinde ikizler kültü oldukça güçlü bir şekilde yerini almıştır. Yaratılışa ikiliğin olması ya da birken iki olma düşüncesi ikizler mitini açıklamaktadır. Bu mitte hem benzerlik hem de zıtlık söz konusudur. Nitekim varoluş düşüncesinde de hem zıtlık hem de uyum yer almaktadır. Hem mitolojik anlatılarda hem de Köroğlu anlatmasında ikiz olan iki çocuktan biri göğe uçarken diğeri de yeryüzünde kalarak kutsal bir kahraman olur. Bu durum dikey ve yatay boyutların çatışmasını aynı zamanda da uyumunu ve birlikteliğini göstermektedir. Sembolik anlamda bu ikilik “Yang ve Yin” düşüncesine paralel olarak erillik-dişillik bütünlüğünü de ifade etmektedir.

Köroğlu Destanı'nın Kazak eş metninde, bir beyin, hamile iken ölen hanımının kabirde iki çocuk dünyaya getirdiği söylenir. Beyin çobanı, mezarın başında oynayan bu iki çocuğu

görüp, durumu beye anlatır. Bey de çocukları almaya mezarın başına gelir. Çocuklardan biri anında göğe uçup gider, ikincisi ise mezara girip saklanır. Kabirde saklanan çocuğu yakalayıp eve getirirler ve ona Goroğlu adını verirler (Bayat, 2009: 58). Destanın bu anlatmasında Köroğlu ile ikizler miti arasında bir bağ kurulmuştur. Köroğlu, mezardan çıkarak yeryüzünün kutsal kahramanı ve kurtarıcısı olur.

Köroğlu'nun yerin altına girmesi ve tekrar yeryüzüne çıkması ikizler mitine bir göndermedir. Mezara tekrar girip çıkmak, tasavvufî manada da arınma, ölmeden ölme, ölümü anlama, eskisinden daha temiz ve yenilenmiş olarak var olma anlam alanlarına sahiptir. Bu yönüyle Köroğlu'nun mezara girip saklanması ve tekrar çıkması onun olgun bir mertebeye ulaştığının göstergesidir.

5.2. Bozkurt Kültü

Türk kültüründe göçebe hayatının bir gereği olarak tabiatın ve bu tabiatın önemli bir parçası olan hayvanların kahramanlar üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Bu yaşam tarzına bağlı olarak destan kahramanları sıradan bir anne-babanın değil olağanüstü unsurlarla şekillenmiş tabiatın evladıdır. Bütün destan kahramanlarında olduğu gibi Köroğlu Destanı'nın kahramanı Köroğlu da sıradan bir doğum ve sıradan bir çocukluk geçirmez. Köroğlu, mezardan doğan ve bir hayvanın ana/ata olması sonucu büyüyen olağanüstü epik bir kahramandır.

Köroğlu'nun mezarda doğum hadisesine bağlı olarak, onun kurdun evladı olduğu düşüncesi yaygın bir inanıştır. Burada kurt hem ana hem de ata kültü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurt, mitik bir enerji olarak görülmekte, kahramanla her yönüyle özdeşleştirilmektedir. Burada önemli olan husus, Köroğlu'nun tabiatın bir evladı, bir parçası olarak düşünülmesidir.

“Hayvan tarafından emzirilerek büyütülme motifi Köroğlu Destanı'nın Türkistan varyantlarıyla, Azerbaycan'da derlenen bir kolda vardır. Ölü vücuttan mezarda doğan Köroğlu'nu Kazak ve Özbek varyantında at, Türkmen varyantında keçi, Azerbaycan'dan derlenen kolda ise bir kurt emzirerek büyütür.” (Karadavut, 2011: 388). Köroğlu destanı ile birlikte masal, hikâye, efsane gibi pek çok anlatıda kahramanın mezarda doğumuna bağlı olarak onu bir hayvanın büyütmesi motifine sıkça rastlanmaktadır (bk. Alptekin, 2014).

“Bozkurt, arketipsel sembolizmin ve mitosların yüce anası konumundadır. Kutsallık bir kutsal tarafından soya bağışlanmış bir özelliktir.” (Özcan, 2018: 454). Bozkurt mitine bağlı olarak kurttan türeyen bir nesil ile Yaratılış miti hatırlatılır. Bu mit, yeniden doğma ve var olma düşüncesinin vücut bulması halidir. Köroğlu'nun ve Köroğlu şahsında Türk milletinin kurt soyundan geldiği, kurt gibi güçlü, özgürlüğüne düşkün, çevik, asil, yiğit, atak olduğu vurgulanmak istenir. Buna bağlı olarak Kurdoğlu tabiri, kurt neslinden türemek vb. gibi ifadeler destanda sıklıkla yer almaktadır. Keçinin, atın, kısrağın, kurdun vb. gibi bir hayvanın Köroğlu'nu emzirmesi sembolik bir durumdur. Bu sembol, genetik bozkurt ruhunun Köroğlu'na geçmesi ile açıklanabilir. Çünkü Köroğlu, kahramanlığının temellerini hayvan sütü içerek atar ve ilk gücünü bu sayede kazanır.

“Göktürklerin ve Moğolların atası/anası olan bozkurt, Türk mitolojisinin en önemli hayvan figürüdür. Soyun ortaya çıkmasında yer alan canlı veya cansız nesneler tanrısal niteliğe sahip olurlar. Bozkurt da bu bağlamda hem kozmik doğumda soyun devam ettiricisi hem de

Oğuzların rehberi ve koruyucusu olması bakımından o fonksiyonunu yerine getirmiştir." (Karadavut, 2011: 391). At da Türk kültüründe kahramanla eş değer görülen bir yardımcı ve tamamlayıcı olarak anlatılarda yer alır. Köroğlu Destanı'nda kurdun, atın, kısrağın ya da keçinin ana fonksiyonuyla karşımıza çıkması aynı mitik ruha, kutsal ana mitine gönderme yapmaktadır. Zira, keçi de at ve kurt gibi dişil fonksiyonu ile hem analık hem de rehberlik görevini üstlenmektedir.

Bozkurt, Türk destan hayatının dişi ve üretici simgesidir. Kurt, Türk mitolojisinde toprağa bağlılığı ve doğaya dönüşü simgeler. Kurt, anne kültürünün bir sembolüdür (Özcan, 2018: 454). Bu yönüyle kurdun, Köroğlu'na ana/ata olması, destanda bozkurt kültü ile sembolize edilmiştir.

Köroğlu'nun mezardan efsanevî bir şekilde doğması, bir hayvan tarafından emzirilmesi onun mitik unsurlarla şekillendiğini ve kurtarıcı kahraman rolüyle idealize edilmiş bir alp tipi olduğunu bizlere göstermektedir. *"Orta Asya, özellikle de Kazak, Özbek ve Türkmen varyantlarında Goroğlu'nun doğması ve Türkmen varyantında kahraman, bakşı gibi yeniden şekillenmesinde şaman dünya görüşünden gelen ve halk sufizmi katmanı üzerinde gelişme gösteren bir durumla karşı karşıyayız. Goroğlu'nun mezarda doğması, keçi veya at sütü içerek büyümesi, hiç kuşkusuz Kazak efsanelerinde Korkut'un kabirden çıkmasının ve dev kızından doğmasının bir başka şeklidir. Bu tipolojik benzerlik Korkut Ata ve Goroğlu'nu şaman mitolojisi ile bağlar ve her iki tipi ışığın simgesi, karanlığın antitezi yapar."* (Bayat, 2003: 17-18).

Köroğlu'nun doğumunda ve büyütülmesinde bozkurt kültürünün önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu olgu daha çok Azerbaycan, Anadolu, Türkmen varyantlarında sistemli bir şekilde korunmuştur. Özbek anlatmasında, kurdun doğurduğu kahramanın kendini kurt bilmesini Azerbaycan eş metni ile tamamlayabiliriz: *"Men ac kurdam, genim üste ularam."* (Bayat, 2009: 59). Burada Köroğlu'nun mezarda doğumu, bozkurt ile iç içe geçmiştir. Köroğlu'nun bilinçaltını sembolize eden mezardan yerin üstüne çıkmasında ona bilge rehber/yüce rehber kurt yardımcı olmuştur. Anlatıda Köroğlu'nun kökeninin kurt olması, kurttan türemesi, kurt soyundan gelmesi, kurt tarafından beslenmesi, Türk mitolojisindeki kurt kültü ile ilişkilidir.

5.3. Hızır/Kırklar Kültü

Destan kahramanları zor anlarında, çıkış yolu bulamadıklarında ya da bir ışığa ihtiyaç hissettiklerinde yol gösterici ve yardımcı kimliği ile bilge bir rehberin izini tutarlar. Bu kutsal yardımcı, bazen kahramanın kendisi, aklı, iç sesi, sezgisi bazen de ak saçlı, tecrübe sahibi, akıllı, Hızır ya da Kırklar'dır. Kahraman çoğu zaman yolundan ve geleceğinden habersizken ona yol gösteren bir bilge, karanlığını aydınlatır. Bazen sözleriyle bazen aklıyla bazen de yaptıklarıyla kahramanın yolunu çizmesine doğrudan değil ama dolaylı olarak yardım eder. Asıl doğruyu kahramanın kendisinin bulmasını sağlayarak yolu onun seçmesini ister.

Köroğlu Destanı'nın Marı eş metninde Köroğlu'nun babası Adı Bek, ölmüş olan hamile karısının mezarında oğlunu bulur. Bu durumu ona rüyasında iken Hızır söylemiştir (Garriyev, 2007: 116). Kazak varyantında Köroğlu'nun annesi Akanay'a rüyasında iken öleceği ve çocuğunu mezarda doğuracağı, kırklar tarafından bildirilir (Karadavut, 2002: 208). Kırklar

sadece haber vermekle yetinmez aynı zamanda kahramanın adını verir, ona sahip çıkar, gelecek tehlikelere karşı onu koruyup, besleyip büyütürler.

Hızır kültü, İslâmiyet'in kabul edilmesiyle birlikte şekillenen bolluğu, bereketi getiren boz atlı yol iyisinin uzantısıdır. Bozkurt, İslâmiyet'le birlikte Hızır kimliğinde sembolleştirilerek yaşatılmaktadır. Kültürümüzde mitolojik anadan başlayarak Ülgen'e Umay'a Bozkurt'a, yer-su iyelerine, ak sakallı ihtiyara ve daha birçok iyelik imgesine sığınsın son halkası Hızır'dır (Azar, 2009: 278). Hızır, millî bir çizgiden evrensele uzanan yönüyle iyilik ve yardımseverliğin temsilidir.

Hızır'ın/Kırklar'ın rüyada iken kahramana bilgi vermesi olağanüstü bir durumdur. Rüyalar bazen geleceğe dair çeşitli ipuçları veren bilgelikleri kapsamaktadır. Köroğlu'nun mezarda doğacağı ve halkı için eşsiz kahramanlıklar sergileyeceği, anne ya da babasına rüyada iken Kırklar/Hızır/Bilge adam tarafından bildirilir. Geleceğe dair rehber tarafından verilen bu ipucu, kahramanın yoluna bir ışık tutmaktadır. Hızır, Kırklar ya da kutsal bir rehber sayesinde yapılan yol göstericilik evrensel anlamda iyiliğin temsil edilmesidir. Her birey şahsında doğacak bu olumlu vasıflar, tüm insanlar için halkalar halinde yayılacak bir enerjidir.

5.4. Rüya Motifi

Bilinçaltı patlamaları, günlük hayatın yansımaları ya da geleceğe dair ipuçları olarak üç evrede değerlendirebileceğimiz rüya motifi, Türk halk anlatılarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman geleceğe dair bir ipucunu içerisinde barındıran rüyalar, kahramana yol gösterme özelliğine sahiptir.

Köroğlu Destanı'nda rüya motifi, kahramanın mezarda doğumu hadisesinde oldukça önemli rol oynamaktadır. Kahramanın doğumunun anne, baba ya da dedeye rüya aracılığıyla bildirilmesi, Köroğlu Destanı'nın Uygur, Türkmen, Kazak, Özbek metinlerinde ortak bir motif olarak geçmektedir.

Çardaklı Çandibil'in hâkimi Cığalı Bey, oğlu Adı Beğ'i kaybetmiş, hamile gelini ölmüş, soyunu devam ettiren torunu da dünyaya gelmemiştir. Bir gün rüyasında ona, mezarlığa giderek gelininin mezarını açması ve oradan torununu alması söylenir. Buna önem vermeyen ve rüyanın gerçekleşmesini bekleyen Cığalı Beğ'e torununun yaşadığı haberini büyük oğlu Gencim getirir. Gencim, her gün bir keçinin sürüden ayrılarak bir mezarın başına gidip kaybolduğunu ve bir süre sonra tekrar ortaya çıktığını görür (Bayat, 2009: 53). Bir bildirim aracı olan rüyalar aracılığıyla kahramanlara çoğunlukla gelecek hakkında haber verilir ve kahraman, olacıklara karşı uyarılır. Ancak bu sesin önemli bir çağrı olduğuna kulak vermek gerekir. Bu anlatıda kahraman, öncelikle rüyadaki iç sese kulak vermez ve karanlıkta doğan torunundan haberdar olamaz. Çağrıya kulak verdikten sonra Köroğlu'nun doğumundan haberdar olunur. Bu bakımdan kahramanların kendilerine işaret edilen ve gönderilen çağrılara dikkat etmesi gerekir. Destandaki rüya motifi; geleceği aydınlatan, bir mucize olacağını haber veren mitolojik bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Rüya motifi, destanda değişimin ve dönüşümün sembolü olmuştur.

Sonuç

Türk dünyasının tamamında anlatılan, sembolik ve mitolojik unsurlarla donanmış Köroğlu Destanı, sembolik unsurlar açmlandığı taktirde gerçek değerine ve amacına ulaşacaktır. Pek çok sembolik ve mitolojik motifin yer aldığı Köroğlu Destanı'nda mezar, çok yönlü ve anlam alanlarına sahip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Destanda mezar motifinin ana, baba, ata, yuva, barınak, sığınak, başlangıç, aydınlık, yenilik gibi olumlu; bitiş, tükeniş, son, ceza, karanlık gibi olumsuz yönleriyle dikkat çektiğini söylememiz mümkündür. Birbirine zıt ancak bir o kadar da eşit anlamları ile varlığın ve yokluğun gizli sırlarını barındıran mezar motifi, çeşitli yönleriyle incelenmeyi gerektiren Türk kültürünün dikkate değer motiflerindendir.

Köroğlu Destanı'nda Köroğlu'nun mezardan doğması; varolma, mitik ana, olgunlaşma, yeraltı-yerüstü zıtlığı, aydınlık-karanlık düşüncesi, Hızır, bozkurt, rüya gibi pek çok sembolik anlamı ihtiva etmektedir. Bütün bu sembollerle birlikte Köroğlu'nun mezardan doğması, halk kahramanlarının her zaman ve zeminde yeniden doğuşunu ve ölümsüzlüğünü sembolize etmektedir. Köroğlu, tüm zamanların yeniden doğabilen idealize edilmiş kolektif bilinç dışının ortak sesidir.

KAYNAKLAR

- ALPTEKİN, Ali Berat (2014); "Köroğlu Destanı'nda Mezarda Doğum Motifi'nin Kökeni ve Varyantları Üzerine Bir Araştırma", **Tüfek İcad Oldu Mertlik Bozuldu/Köroğlu Kitabı** (Haz. Sabri Koz), İstanbul: Kitabevi, 77-90.
- AZAR, Birol (2009); "İyiliğin Somut Rengi Hızır ve Kültürümüzdeki Fonksiyonları", **I. Ulusal İyilik Sempozyumu** (20-21 Haziran 2009), Elazığ, 271-279.
- BAYAT, Fuzuli (2003); **Köroğlu Şamandan Âşıka, Alpten Erene**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli (2009); **Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı, Türk Dünyasının Köroğlu Fenomenolojisi**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÇETİNDAG SÜME, Gülde (2011); **Köroğlu Merkezli Hikâyelerin Sembolik Açılımı**, (Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ.
- ÇETİNDAG SÜME, Gülde (2015); "Gerçekten Mite, Mitten Gerçeğe Dönüşen Köroğlu", **IV. Uluslararası Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Akçağ Yayınları, 663-674.
- EKİCİ, Metin (2004); **Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) İnceleme ve Metinler**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GARRİYEV, B. A. (2007); **Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları** (Çev. Fikret Türkmen-Muvaffak Duranlı-Feyzullah Rahmankul), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GUENON, Rene (2001); **Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi** (Çev. Fevzi Topaçoğlu), İstanbul: İnsan Yayınları.
- JUNG, Carl Gustav (2009); **İnsan ve Sembolleri** (Çev. Ali Nahit Babaoğlu), İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

- KARADAVUT, Zekeriya (2002); **Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı/Türk Dünyasındaki Varyantlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Bişkek/Kırgızistan-Türkiye: Manas Üniversitesi Yayınları.
- KARADAVUT, Zekeriya (2011); "Türk Destanlarında Hayvan Tarafından Büyütülen Kahramanlar ve Köroğlu", **21. Yüzyılda Köroğlu ve Bolu Araştırmaları, Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri 17-18 Ekim 2009**, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları:9, Bolu, 384-392
- ÖZCAN, Tarık (2018); "Bozkurt Destanı'nın Arketipsel Yöntem Bakımından Çözümlemesi", **Yazı/Yankı Makaleler-Denemeler**, İstanbul: Kesit Yayınları, 453-460.
- ÖZDEMİR, Serdar (2015); "Köroğlu Destanı'nda Su ve Ateş Unsurları", **IV. Uluslararası Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Akçağ Yayınları, 417-431.
- ŞENOCAK, Ebru (2015); "Mitolojik Birliktelik Açısından Kahraman Köroğlu ve Kıratı", **IV. Uluslararası Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Akçağ Yayınları, 163-177.
- ŞİMŞEK, Esma-Gülde Çetindağ Süme (2014); "Köroğlu Hikâyelerinde Mitolojik Bir Mekân Algısı: Çamlıbel", **Tüfek İcad Oldu Mertlik Bozuldu/Köroğlu Kitabı** (Haz. Sabri Koz), İstanbul: Kitabevi, 189-204.
- ŞİMŞEK, Esma (2015); "Köroğlu ve Köroğlu'na Bağlı Olarak Anlatılan Hikâyelerin Efsanelerle Olan İlgisi", **IV. Uluslararası Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Akçağ Yayınları, 630-652.